

УДК 330.3

М. П. Денисенко,
д. е. н., професор, професор кафедри бізнес-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
П. Т. Колісниченко,
к. е. н., доцент, науковий співробітник,
Уманський державний педагогічний університет, м. Умань

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

М. Denysenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Enterprise Economics
Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv
P. Kolisnichenko,
PhD, Associate Professor, Uman State Pedagogical University

PRIORITY AREAS FOR STRENGTHENING OF ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуто класифікацію факторів, які можуть негативно вплинути на економічну безпеку підприємства. Згруповано функціональні складові економічної безпеки підприємства. Визначено напрями посилення економічної безпеки для підприємств малого та середнього бізнесу. Розроблено загальну схему процесу забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглянуто різні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Визначено послідовність оцінки та характеристики стану економічної безпеки підприємства. З'ясовано проблеми, які перешкоджають економічній безпеці вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва. Запропоновано напрями посилення економічної безпеки малого та середнього бізнесу.

The article deals with the classification of the factors that render negative influence on economic security. Grouped functional components of economic security. The ways of strengthening economic security for small and medium enterprises are developed. The general scheme of the process of ensuring economic security is examined. Different approaches to assessing the level of economic security are determined. The sequence characteristics of the evaluation and economic security are developed. The problems that hinder the economic security of domestic small and medium enterprises are determined. The directions to enhance the economic security of small and medium enterprises are offered.

Ключові слова: економічна безпека, суб'єкти господарювання, підприємство, негативний вплив, оцінка стану.

Key words: economic security, enterprises, company, negative influence, assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На прикладі досвіду зарубіжних країн можна побачити, що особлива, а часто і головна роль у ринковій економіці відводиться саме малому та середньому бізнесу. Сучасне українське суспільство поки що продовжує переживати негативні процеси, що відбуваються в економіці. Україна знову змушена обирати напрями свого подальшого економічного життя без права на помилку. Відродження української економіки неможливо здійснити без малого і середнього бізнесу, бо саме вони є таким двигуном, який забезпечує розвиток економічних та соціальних явищ. Але практика показує, що значна частина зареєстрованих підприємств зазнають банкрутства, або працюють неефективно, часто збитково. В цих умовах актуальним є дослідження напрямів посилення економічної безпеки, які мають бути пріоритетними для кожного підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам посилення економічної безпеки підприємств присвячено праці провідних вчених таких, як Баженова О.В., Бойкевич О.Р., Гордуновський О.М., Самарцева А.Е., Тамбовцев В.А., Корчевська Л.О. та ін., але багато питань у цій сфері залишаються дискусійними та потребують подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виявлення пріоритетних напрямів посилення економічної безпеки вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу. Аналіз проблем, які перешкоджають економічній безпеці вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва. Дослідження різних підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Виявлення заходів щодо посилення економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу.

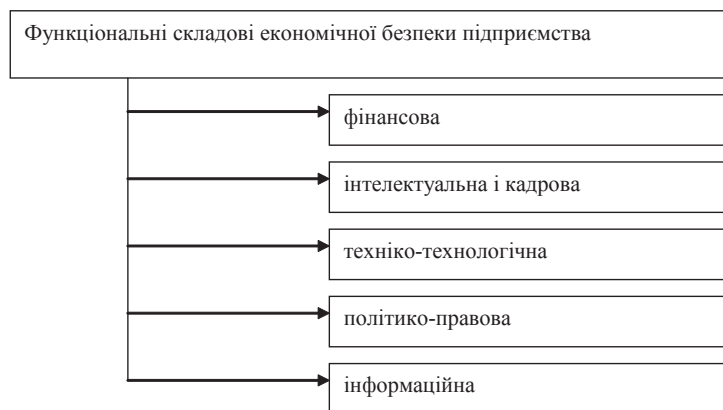

Рис. 1. Складові економічної безпеки підприємства в функціональному розрізі

Джерело: згруповано авторами за [3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Малий і середній бізнес знаходиться в залежності від специфіки національного виробництва і розподілу валового внутрішнього продукту.

В умовах загального економічного спаду становище в сфері малого і середнього бізнесу все ще складне і нестабільне. Число прибуткових підприємств знижується, так само як і чисельність осіб, зайнятих у малому і середньому бізнесі. Переважна кількість новостворених підприємств так і не розпочали господарську діяльність. Багато проблем розвитку малого і середнього бізнесу породжені недоліками державної економічної політики, що визначає основні параметри розвитку мікроекономічного середовища. В цих складних умовах суб'єкти малого та середнього бізнесу повинні створювати умови для протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам та ризикам, визначаючи пріоритетні напрями посилення своєї економічної безпеки.

При плануванні бізнесу для кожного суб'єкту господарювання важливими є питання економічної безпеки. Своєчасне вирішення цих питань стане запорукою ефективної діяльності та стабільного розвитку підприємства. Перш за все, необхідно виявити ті загрози, які можуть створити небезпеку для конкретної фірми, щоб розробити дієві заходи захисту.

Перш за все, потрібно зазначити основні елементи, які впливають на економічну безпеку підприємства. Стан економічної безпеки суб'єктів господарювання залежить не тільки від ефективності виробництва та рівня інноваційного розвитку підприємства. Значний вплив на економічну безпеку підприємства мають структурно-організаційні зв'язки, юридичні і економічні відносини між суб'єктами господарювання, матеріальні та інтелектуальні ресурси, які гарантують стабільність функціонування підприємства, прибутковість, правильно спланований стратегічний розвиток.

Способи покращення економічних показників діяльності фірми мають залежати від складових якісного і кількісного характеру та функціональних складових. (рис. 1).

Класифікувати негативні впливи можна так [1]:

1) об'єктивного характеру — такі фактори, які з'являються незалежно від ефективності роботи підприємства та його фахівців;

2) суб'єктивного характеру — впливи, які виникають як результат халатної та некваліфікованої роботи окремих категорій працівників та підприємства в цілому.

Можна зазначити, що розглянуті функціональні складові мають власний зміст, систему критеріїв та методи забезпечення.

Основним завданням економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності має бути створення відповідних умов, не тільки для успішного функціонування підприємства сьогодні, але й для його ефективного розвитку в перспективі.

Шляхи покращення економічного стану підприємства повинні орієнтуватися на оптимальне використання власних активів підприємства, потрібних для досягнення поставленої мети, що можливе через зменшення потенційних економічних загроз і підвищення економічної безпеки суб'єктів господарювання:

— створення умов для збільшення ефективності функціонування підприємства через підтримання достатнього рівня його фінансової стабільності і ліквідності;

— впровадження в діяльність підприємства новітніх інформаційних технологій та сучасного обладнання для підвищення його рентабельності і конкурентоспроможності;

— організація оптимальної організаційної структури для ефективного управління;

— підтримання кваліфікації працівників підприємства на належному рівні та оптимальний розподіл функціональних обов'язків;

— впровадження сучасних заходів для захисту навколишнього середовища від шкідливих наслідків роботи підприємства;

— забезпечення дієвого юридичного захисту всіх напрямів діяльності підприємства;

— досягнення належного захисту комерційних інтересів та внутрішньої інформації підприємства, досягнення належного рівня взаємодії всіх структурних підрозділів компанії;

— забезпечення дієвих заходів безпеки працівників підприємства, його капіталу, активів і інтересів бізнесу.

Для ефективної і успішної діяльності підприємства та досягнення головної мети бізнесу, важливо постійно дотримуватись зазначених рекомендацій. В залежності від специфіки діяльності та структури підприємства, кожний із запропонованих заходів посилення економічної безпеки може мати власну структуру.

Для підвищення економічної безпеки підприємства важливим є не тільки ретельна розробка та впровадження зазначених заходів, а й перевірка доцільності застосування тих чи інших нововведень.

Загальна структурна схема економічної безпеки суб'єкта господарювання представлена на рисунку 2.

Діяльність підприємства орієнтується на кінцеву мету його діяльності, професійних якостей вищого керівництва, особливостей галузі та стану ринкових відносин. Для якісного виконання поставленої мети бізнесу, керівництво повинне не тільки спланувати оптимальний розмір ресурсів підприємства, а й забезпечити їх ефективне використання.

Одним з головних етапів формування структури економічної безпеки бізнесу є розроблення планів на майбутнє і моніторинг їх реалізації. На цьому етапі розробляється стратегічний план розвитку підприємства з урахуванням можливих загроз. План повинен забезпечити високий рівень економічних показників дія-

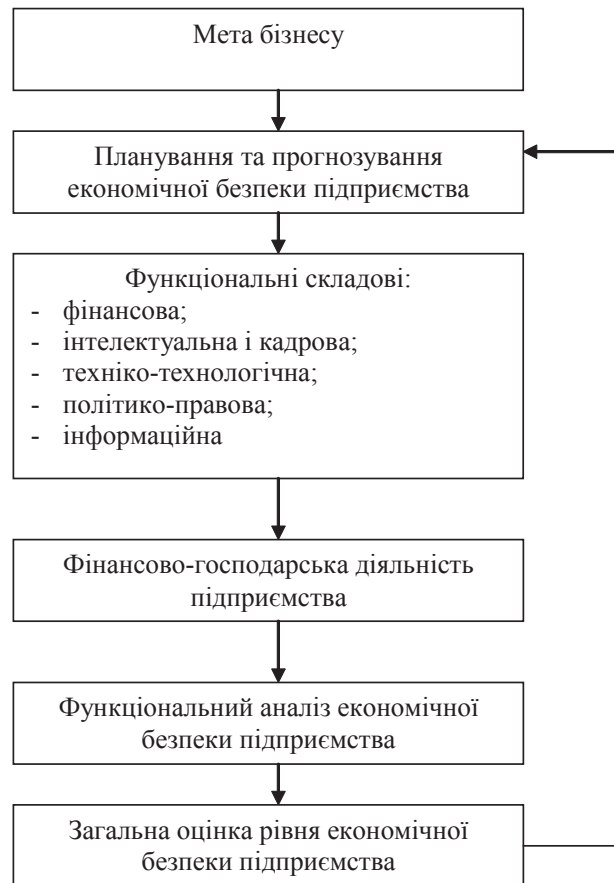

Рис. 2. Загальна схема процесу забезпечення економічної безпеки підприємств

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

ності підприємства, раціональність використання його активів, налагоджену організаційну структуру взаємозв'язків між всіма підрозділами.

Зазначений план стратегічного розвитку має бути фундаментом для розробки внутрішніх рекомендацій і вказівок, які будуть розкривати деталізовані кроки, мати якісні і кількісні показники, які будуть виконувати функцію індикаторів рівня економічної безпеки за певний період. Стратегічний план повинен розкривати фінансові та кадрові питання, оптимальні схеми виробництва та реалізації, тощо.

Після складання плану і введення його в дію, потрібно розробити аналітичне прогнозування та деталізований план фінансів підприємства.

На підставі стратегічного плану проводять аналіз ресурсозабезпечення підприємства та його економічної безпеки. Визначають доцільність плану оцінюванням ефективності заходів, які запобігають зниженню рівня прибутковості.

Розробляючи плани безпеки підприємства, потрібно розглянути всі можливі ситуації і розрахувати підсумкові показники по кожному пункту плану.

Рекомендації для поточної діяльності підприємства розробляються на підставі вибору найкращого планового показника, детального аналізу інших показників та їх удосконалення. Ці рекомендації повинні мати кількісні орієнтири та якісні критерії поточної діяльності підприємства.

На підставі поточної оцінки економічної безпеки суб'єкта господарювання і розроблених вказівок проводиться планування діяльності підприємства на найближчий період, після чого затверджені плани починають застосовувати.

У процесі функціонування на підприємстві виникає аналітична інформація для визначення фактичного рівня його економічної безпеки. За даними такої інформації проводиться оцінка поточних і сукупних

параметрів економічної безпеки даного підприємства, їх відхилень від запланованих показників, аналізуються причини таких відмінностей. Далі розробляються вказівки щодо коригування застосованих ресурсів, показників стратегічного і поточного планування діяльності підприємства, а також системи управління на оперативному рівні.

Вагомим кроком є визначення критеріїв оцінки економічної безпеки підприємства. Якісною їх характеристикою є те, що вони не тільки визначають можливість загроз, але й показують загальний стан економічної безпеки підприємства.

Щодо визначення стану економічної безпеки можна виділити декілька підходів.

1. Індикаторний підхід. При застосуванні вказаного методу, рівень безпеки перевіряється шляхом застосування спеціальних індикаторів, які обумовлюють межі допустимих значень, що розкривають показники діяльності фірми за різними напрямками та відповідають загальному стану економічної безпеки [5]. Оцінювання економічної безпеки підприємства визначається абсолютним і відносним порівнянням фактичних показників діяльності підприємства з зазначеними індикаторами. У випадку застосування зазначеного підходу існує проблема правильності визначення індикаторів. На сьогоднішній день немає методичного забезпечення щодо вибору та розрахунку індикаторів, які б могли всебічно враховувати особливості галузі, специфіку діяльності підприємства, його технічний рівень, організаційну структуру, форму власності тощо. У випадку непрофесійного визначення індикаторів рівень економічної безпеки може бути оцінений невірно, що призведе до ухвалення хибних управлінських рішень, які не сприятимуть успішному розвитку бізнесу.

Тому індикаторний підхід частіше використовують на макроекономічному рівні, де значення індикаторів більш стабільні.

Таблиця 1. Послідовність оцінки та характеристика стану економічної безпеки підприємства

Номер етапу в послідовності оцінки	Стан безпеки	Характеристика стану безпеки	Функціональні складники, що підлягають оцінці	Індикатори та їх граничні значення
1	Критично низький	Найвищою є ймовірність припинення діяльності	Фінансовий, інституційно-правовий, силовий	Коефіцієнти: фінансування (1), поточної ліквідності (1), швидкої ліквідності (0,6), абсолютної ліквідності (0,2), покриття (1); прибуток (0)
2	Перед-критичний	Обсяги доходу є меншими або відповідають точці беззбитковості	Фінансовий, інформаційний, маркетинговий	Коефіцієнти: автономії (0,5); рентабельності доходу (0); маневрування, забезпечення власними коштами (середньогалузеве)
3	Низький	Забезпечується мінімально прийнятний рівень рентабельності власного капіталу та використання матеріально-технічної бази	Фінансовий, інформаційний, техніко-технологічний	Коефіцієнти: рентабельності власного капіталу, фондовіддачі, оборотності товарних запасів, зносу основних засобів, довгострокового залучення позикових коштів (середньогалузеве)
4	Задовільний	Дотримується більшість параметрів безпеки, проте характеристики забезпечення персоналом, його професійно-кваліфікаційного рівня, якості та конкурентоспроможності товарів (послуг) потребують покращення	Інтелектуально-кадровий, маркетинговий, техніко-технологічний, інституційно-правовий	Коефіцієнти: відношення товарообороту до витрат на оплату праці (1); рентабельності, фондоозброєності, плинності кадрів (середньогалузеве)
5	Прийнятний	Підприємство своєчасно реалізує превентивні заходи в системі ризик-менеджменту з помірними втратами, забезпечує відтворення та прийнятну ефективність господарювання	Фінансовий, інтелектуально-кадровий, техніко-технологічний, маркетинговий, логістичний	Відношення відхилених втрат до суми зазначених втрат і витрат на безпеку (1)

Джерело: [2].

2. Ресурсно-функціональний підхід. Відповідно до цього методу, визначення стану економічної безпеки базується на оцінці рівня застосування ресурсів підприємства за розробленими критеріями [5]. Під поняттям ресурсів розуміють фактори бізнесу, які необхідні підприємству для досягнення поставленої мети: активи, працівники, інформаційне забезпечення, технологічне оснащення, та інше.

Підвищення економічної безпеки суб'єкта господарювання здійснюється у відповідності до кожного господарського етапу та життєвого циклу, специфіки його діяльності, ефективності застосування матеріальної бази, особливостей технологічного процесу.

Проте для вирішення зазначених проблем необхідно враховувати наступні принципи: ефективного управління, дієвості проведених заходів, ретельної спланованості, економічної обґрунтованості, своєчасного аналізу і контролю тощо [2].

За сучасних економічних умов, оцінка економічної безпеки бізнесу потребує моніторингу за такими показниками: диференціація показників безпеки для підприємств різних галузей та послідовної оцінки певних етапів (табл. 1).

Кожен з цільових розділів безпеки підприємства має свій цільовий підрозділ, зумовлений необхідністю і напрямом роботи фірми. Ресурсно-функціональний підхід є тривалим. Використовуючи цей підхід для визначення ступеня безпеки підприємства у власних розрахунках, потрібно визначити сукупний показник, який базується на висновках професійних експертів щодо функціональних показників економічної безпеки цього конкретного підприємства.

Але потрібно зазначити, що подібна оцінка буде мати суб'єктивний характер.

Суб'єктивність ресурсно-функціонального методу проявляється через аналіз збитковості при визначенні функціональних критеріїв для кожного конкретного підприємства з одного боку та розподілу питомої ваги функціональних складових при розрахунку загального показника економічної безпеки підприємства з іншого.

3. Програмно-цільовий підхід. Цей метод використовує принципи і умови програмно-цільового управлін-

ня і розвитку [4], відповідно до якого критерій економічної безпеки підприємства базується на інтегруванні сукупності показників, що показують економічну безпеку. В ході розрахунків застосовуються різні рівні об'єднання критеріїв і такі методичні прийоми їх обробки, як кластерний і багатомірний аналіз. Програмно-цільовий метод характеризується високим рівнем складності економічного аналізу із застосуванням методів математичного моделювання. Використання цього методу носить переважно науково-дослідницький характер через можливість отримання достовірних показників стану економічної безпеки підприємства, але має низьке прикладне значення через важкість застосування.

Оцінюючи безпеку підприємств, потрібно звертати увагу на небезпеки і ризики для кожного окремого суб'єкта господарювання. В деяких випадках можна передбачити несприятливі події та значно знизити рівень ризику. Для кожного окремого випадку необхідно застосовувати різні методи керування ситуацією. Якість впливу на ситуацію з боку керівництва залежить від специфіки загрози.

На сьогоднішній день існують проблеми, що перешкоджають економічній безпеці вітчизняних суб'єктів малого та середнього підприємництва, основними з яких є [4]:

1. Недостатність фінансових ресурсів.
2. Недостатність власних виробничих і офісних приміщень. Все це відбувається через те, що вільні площі, як правило, є власністю великих підприємств, що встановлюють занадто високий розмір орендної плати для малого та середнього бізнесу.
3. Складності процедур виділення земельних ділянок, державних і муніципальних приміщень, ліцензування, а також сертифікації.
4. Відсутність системи достатнього інформаційного забезпечення підприємницької діяльності.
5. Відсутність достатніх професійних знань у підприємців, тому що причиною банкрутств підприємств може стати відсутність необхідних знань підприємця з менеджменту, маркетингу, економіки, основ бухгалтерської справи тощо.

Таблиця 2. Напрями посилення економічної безпеки малого та середнього бізнесу

№	Напрямок посилення економічної безпеки	Шляхи реалізації
1.	Інституційно-правовий	- вдосконалення нормативно-правового і методичного забезпечення моніторингу і оцінки рівня економічної безпеки підприємства; - розвиток державних наукових і науково-технологічних організацій, що здійснюватимуть ефективну координацію наукових досліджень та покращення координації діяльності між ними
2.	Економічний	- створення нових видів продукції (послуг), використовуючи передові технології; - організація підвищення якості роботи працівників підприємства (підготовка кадрів, підвищення кваліфікації, матеріальне заохочення); - підтримка патентно-ліцензійної діяльності винахідників підприємства; - збільшення частки високотехнологічного експорту, участь у міжнародних проєктах та науково-технічній кооперації; - формування системи цільового фінансування пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку підприємства; - збільшення рівня фінансування інноваційної сфери для забезпечення досягнення стратегічних пріоритетів розвитку підприємства
3.	Інформаційно-аналітичний	- формування системи репрезентативних показників економічної безпеки підприємства; - налагодження моніторингу стану економічної безпеки та відкрита публікація результатів діяльності; - визначення реальних та потенційних загроз (ризиків) економічній безпеці підприємства та планування заходів щодо їх усунення (мінімізації); - організація виконання та забезпечення контролю за ходом реалізації заходів з подолання або нейтралізації загроз економічній безпеці підприємства

Джерело: удосконалено авторами на основі [3].

6. Корупційність і наявність адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку підприємницької діяльності.

7. Слабка інституційно-правова база у сфері підприємницької діяльності.

Вирішення зазначених проблем допоможе розвитку малого і середнього підприємництва та збереженню їх економічної безпеки на належному рівні.

Отже, першочерговим завданням підвищення рівня економічної безпеки є подолання існуючих загроз та оптимальне використання внутрішнього потенціалу суб'єкту господарювання. Тому, на нашу думку, головні напрями посилення економічної безпеки потрібно вестися в кількох напрямках, які можна згрупувати у інституційно-правовий, економічний та інформаційно-аналітичний блоки (табл. 2).

Для розвитку потенціалу малого та середнього бізнесу необхідне комплексне здійснення зазначених заходів, застосування яких зумовить системний розвиток діяльності і підвищення рівня економічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Отже, загальний рівень економічної безпеки вітчизняних підприємств малого та середнього бізнесу є низьким, про це свідчить: низький загальний показник безпеки, погіршення якості діяльності підприємств в фінансовій та господарській сфері, недостатньо ефективне використання активів, низька прибутковість на одну гривню власного капіталу, недостатній професійний рівень працівників та низька інвестиційна привабливість через застаріле обладнання, зростання кількості збиткових підприємств та сум збитків. Серед факторів, які до цього призвели можна виділити: негативний вплив зовнішніх та внутрішніх несприятливих умов, недостатній рівень нормативно-методичного забезпечення управління економічною безпекою на рівні підприємств, низька кваліфікація керівництва, недостатній досвід боротьби з загрозами економічного характеру та необхідністю підтримки економічної безпеки на належному рівні, нестача фінансових ресурсів тощо.

Організаційно-економічний механізм підвищення економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу має базуватися на застосуванні системи методів та організаційних, нормативних, фінансових, інформаційних і мотиваційних засобах впливу на підвищення функціональних критеріїв економічної безпеки, впровадженням служби безпеки чи передаванням функцій з її забезпечення іншим відділам компанії.

Література:

1. Баженова О.В. Методика визначення оцінки економічної безпеки держави / О.В. Баженова // Актуальні проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні: зб. наук. пр. / За заг. ред. А.В. Шегди. — Вип. 3. — К.: ВПЦ КНУ, 2003.

2. Бойкевич О.Р. Стратегічні пріоритети та засоби зміцнення економічної безпеки торговельного підприємства / Бойкевич О.Р. // Автореф. дис... канд. екон. наук / Бойкевич О.Р.: наук. кер. Васильців Т. Г.: — Львів, 2011. — 22 с.

3. Гордуновський О.М. Сучасний стан та напрями посилення інноваційної безпеки України / О.М. Гордуновський // Фінансовий простір. — № 2 (14). — 2014. — С. 23—29.

4. Самарцева А.Е. Значение малого и среднего предпринимательства в обеспечении экономической безопасности России // Научное сообщество студентов XXI столетия. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ: сб. ст. по мат. XLIII Междунар. студ. науч.-практ. конф. — № 6 (43) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://sibac.info/archive/economy/6\(43\).pdf](https://sibac.info/archive/economy/6(43).pdf)

5. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы // Вестник Московского гос. ун-та. — Сер. 6. Экономика. — 1995. № 3. — С. 3—9.

References:

1. Bazhenova, O. V. (2003), "The method for the measurement of state economic security", Aktual'ni problemy rozvytku pidprijemnyts'koi diial'nosti v Ukraini, vol. 3.

2. Boykevych, O. R. (2011), "Strategic priorities and means of strengthening the economic security of commercial enterprise", Ph.D. Thesis, Economy, L'viv, Ukraine.

3. Hordunovs'kyj, O. M. (2014), "The current state and direction of strengthening the innovative safety Ukraine", Finansovyj prostir, vol. 2 (14), pp. 23—29.

4. Samartseva, A. E. (2016), "The importance of small and medium enterprises in ensuring Russia's economic security", Nauchnoe soobschestvo studentov XXI stoletiya. EKONOMYCHESKYE NAUKY: sb. st. po mat. XLIII mezhdunar. stud. nach.-prakt. konf. [XLIII International Scientific and Practical Conference "Scientific community of students of the XXI century. ECONOMIC SCIENCES"], vol. 6 (43), available at: [https://sibac.info/archive/economy/6\(43\).pdf](https://sibac.info/archive/economy/6(43).pdf) (Accessed 05 March 2017).

5. Tambovtsev, V. L. (1995), "Economic security of economic systems: the structure of the problem", Vestnyk Moskovskoho hos. un-ta. Ser. 6. Ekonomika, vol. 3, pp. 3—9.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2017 р.